

УДК 338.48 (477.52)

Данкевич В. Є.,

dankevych2017@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0522-2927,

Researcher ID: E-3739-2017,

д.е.н., проф., декан факультету права, публічного управління та національної безпеки, Поліський національний університет, м. Житомир

Данкевич Є. М.,

dankevych2020@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8337-5956,

Researcher ID: V-9126-2017,

д.е.н., проф., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ

***Анотація.** У статті обґрунтовано, що у сучасних умовах глобального розвитку суспільства та надмірного антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище актуальності набуває розвиток екологічного туризму. За останні кілька років і в Україні виникла низка туристичних тенденцій, таких як екотуризм, кінцевою метою якого є збереження та відтворення навколишнього середовища. Опрацювання вітчизняних та зарубіжних літературних джерел дозволило визначити екологічний туризм як будь-яку форму туризму, що застосовує методи екологічного управління та орієнтована на збереження природи. Екологічний туризм є своєрідною альтернативою традиційному комерційному масовому туризму та сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій. Водночас виокремлено приклади ризиків від туристичної діяльності для навколишнього природного середовища. Доведено, що екологічний туризм набув широкої популярності у країнах Європейського Союзу та поступово починає розвиватися в Україні. Виокремлено приклади державної політики розвитку екологічного туризму, які необхідно використовувати в Україні. Європейський досвід засвідчує, що екотуризм сприяє збереженню біорізноманіття; підтримує добробут місцевого населення; передбачає відповідальні дії з боку туриста та індустрії туризму; сприяє розвитку малого та середнього туристичного бізнесу; вимагає мінімального споживання природних ресурсів; наголошує на місцевій участі. Доведено, що врахування європейського досвіду державної політики розвитку екологічного туризму як в екологічному, так і в економічному аспекті надасть можливість забезпечити збалансований розвиток туризму в Україні та охорону навколишнього природного середовища від надмірного антропогенного навантаження.*

Ключові слова: екологічний туризм, сільські території, державна політика, європейський досвід, збалансоване природокористування.

Dankevych V. Ye,

dankevych2017@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0522-2927

Researcher ID: E-3739-2017,

Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Law, Public Administration and National Security, Polissia National University, Zhytomyr

Dankevych.Ye. M.,

dankevych2020@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8337-5956,

Researcher ID: V-9126-2017,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

STATE POLICY FOR THE DEVELOPMENT OF ECO-TOURISM IN UKRAINE: CURRENT REALITIES AND EUROPEAN LANDMARKS

Abstract. *The article substantiates that in the modern conditions of global development of society and excessive anthropogenic load on the surrounding natural environment, the development of ecological tourism becomes relevant. Over the past few years, a number of tourism trends have emerged in Ukraine, such as ecotourism, the ultimate goal of which is to preserve and reproduce the environment. The study of domestic and foreign literary sources made it possible to define ecological tourism as any form of tourism that uses ecological management methods and is oriented towards nature conservation. Ecological tourism is a unique alternative to traditional commercial mass tourism and contributes to the socio-economic development of rural areas. At the same time, examples of risks from tourist activities for the natural environment are singled out. It has been proven that ecological tourism has gained wide popularity in the countries of the European Union and is gradually starting to develop in Ukraine. Examples of the state policy for the development of ecological tourism, which must be used in Ukraine, are highlighted. European experience proves that ecotourism contributes to: preservation of biodiversity; supports the welfare of the local population; involves responsible actions on the part of the tourist and the tourism industry; promotes the development of small and medium-sized tourist businesses; requires minimal consumption of natural resources; emphasizes local participation. It has been proven that taking into account the European experience of the state policy of the development of ecological tourism in both the ecological and economic aspects will provide an opportunity to ensure the balanced development of tourism in Ukraine and the protection of the natural environment from excessive anthropogenic load.*

Key words: ecological tourism, rural areas, state policy, European experience, balanced nature management.

JEL Classification: Q01

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-69-02>

Постановка проблеми. Враховуючи євроінтеграційний розвиток країни, все більш актуальним в Україні стає використання європейських практик збалансованого природокористування. Ці тенденції характерні для усіх сфер економіки. Дані тенденції через відповідні державні програми проявляються і у сфері туризму, популярним видом серед якого став екотуризм. Свій початок екологічний туризм взяв у 70-х роках в США, а також охопив багато розвинених європейських країн, таких як Швейцарія, Данія, Німеччина та ряд інших провідних держав [14]. За останні кілька років і в Україні виникла низка туристичних тенденцій, таких як екотуризм, кінцевою метою якого є збереження та відтворення навколишнього середовища.

Екотуризм заохочує певні практики та цінності для стимулювання екологічно відповідальних подорожей, тобто подорожей, що поважають як природне оточення, місця призначення, так і місцеву громаду з її традиціями. Аналіз наявних досліджень та сучасних практик дозволяє виокремити певні особливості та специфіку екологічного туризму, а саме: догляд та збереження екосистеми, флори та фауни місця призначення; екологічну свідомість та освіту; повагу до місцевих громад та їхніх традицій; підтримку місцевого бізнесу [4,6,7].

Слід зазначити, що екотуризм пропонує значні переваги, які підвищують індивідуальну та колективну якість життя на сільських територіях, дозволяють розвивати відповідне інфраструктурне забезпечення, наповнювати місцеві бюджети [12-13]. Це також приносить користь здоров'ю, оскільки сприяє споживанню органічних продуктів, заняттю спортом на природі. Екологічний туризм навчає етичним цінностям, які сприяють добробуту місце-

вих жителів та їхнім традиціям, вчить піклуватися про природу та культуру регіону та зберігати місцеві ресурси. Водночас для подальшого розвитку екологічного туризму в Україні необхідно вкладати кошти в інфраструктуру, формувати відповідне інституційне забезпечення та використовувати наявний досвід інших країн, які мають значні напрацювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку туризму на сільських територіях досліджувалися багатьма вченими [9-11]. У роботах вітчизняних та іноземних науковців робляться акценти на системному економічному та соціальному ефектах від розвитку туристичної галузі. Також наразі розроблені відповідні нормативні документи, які регулюють розвиток сільських територій та туристичної галузі: Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1]; Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" [2]. Науковці звертають увагу на економічні вигоди розвитку туризму для місцевих громад: Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання [3]; Виноградська А. Стратегія готельного бізнесу в Україні [5]; Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України [8].

Однак повинен пройти певний час, а також потрібно сформувати значну кількість туристичних локацій із відповідним інфраструктурним забезпеченням для широкого розвитку туристичної сфери, особливо екологічного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екотуризм – це сталий туризм, який має позитивний вплив на стійкість навколишнього середовища

та добробут громади, оскільки він має багато значних переваг порівняно з іншими секторами. Щоб зберегти природні ресурси, необхідно розвивати екологічний туризм. У країнах ЄС паралельно з концепцією сталого розвитку сільських територій розвивається концепція розвитку екологічного туризму. Характеристики самого екотуризму зазвичай складаються з природи, освіти та стійкості [14]. Екотуризм – це поєднання інтересу до навколишнього середовища, соціального та економічного розвитку територій та громад.

Враховуючи, що в умовах децентралізації в Україні громади отримали додаткові ресурси та відповідні повноваження щодо їх використання, питання розвитку екологічного туризму набуває все більшої актуальності. Водночас необхідні певні підготовчі дії для його широкого запровадження. Екотуризм має бути професійно оформлений і розвиватися через освіту, щоб він міг бути стійким. Крім уваги до збереження природного середовища, екотуризм, безумовно, повинен приділяти увагу соціальним і культурним аспектам. При цьому природне середовище все ще є головною причиною для розвитку екотуризму та дуже впливає на залучення туристів.

Спочатку екотуризм асоціювався насамперед із екологічними аспектами, однак сьогодні він охоплює всі аспекти стійкого розвитку, що базуються на таких принципах:

1. *Охорона навколишнього середовища.* Звести до мінімуму забруднення повітря, води, ґрунту, а також кількість відходів, які є наслідком діяльності стандартних туристичних організацій.

2. *Соціальний розвиток.* Підтримка та покращення якості життя в місцевих спільнотах, виховання поваги до різних традицій, підтримка культурної спадщини.

3. *Економічне процвітання.* Забезпечення конкурентоспроможності місцевих компаній у туристичній сфері. Інтеграція економіки та екології у процеси зберігання природних територій, які в майбутньому сприятимуть збільшенню доходів від екотуризму.

4. *Мінімізація впливу на клімат.* В останні роки кліматичний аспект став надважливим. Тому необхідно мінімізувати вплив туризму на клімат і максимально адаптувати його до кліматичних змін [9].

Принципи екотуризму в основному зосереджуються на продуктах, ринках і підходах до розвитку громади, а також звертають увагу на об'єкти туризму, що будуть розвиватися та використовуватися як головна причина. Завдяки екологічним принципам це сприятиме підвищенню обізнаності та вигодам для громади, щоб ця екологічна діяльність стала турботою про навколишнє середовище та його природні ресурси.

Розвиток екотуризму враховує екологічні елементи та проводить відбір територій, що будуть використовуватися як об'єкти туризму. Екотуризм як один із видів альтернативного туризму з використанням природних ресурсів також може розширити можливості громад, створювати додаткові робочі місця та залучати інвестиції на сільські

території. Екотуризм також розвивається через культурну туристичну діяльність, коли він узгоджується з розвитком сільських територій, базується на унікальності та стані існуючих територій шляхом розширення можливостей громад для соціального розвитку та покращення соціального статусу в суспільстві.

На даний момент розвиток екотуризму залежить від наявності унікальних природних ресурсів. Після цього природне середовище необхідно підтримувати, інвестувати кошти, щоб створювати нові робочі місця, розвивати підприємництво на сільських територіях. Європейський досвід розвитку екологічного туризму показує, що екологічний туризм є надзвичайно складною діяльністю і, отже, вимагає інструментів, які допомагають у прийнятті ефективних рішень, щоб узгодити конкуруючі економічні, соціальні та екологічні вимоги сталого розвитку. Водночас є і потенційні ризики від туристичної діяльності, які необхідно враховувати (табл. 1).

Екотуризм має розвиватися на основі спільної вигоди, щоб він міг досягти екологічної, соціальної та економічної стійкості. Природні умови навколишнього середовища, які потрібно перетворити на територію екотуризму, повинні бути адаптовані до екотуристичних заходів, які розвиваються, щоб ці природні пам'ятки стали привабливими. Водночас пропускна здатність навколишнього середовища є аспектом, який необхідно враховувати при розвитку екотуризму, яким можна керувати. Важливо враховувати екологічну здатність певного природного середовища.

Сьогодні у різних регіонах України можна знайти екологічні комплекси з автентичною атмосферою українських сіл і великим вибором розваг (катання на конях, ремісничі майстер-класи, екскурсійні прогулянки), а саме: “Зелені хутори Таврії”, комплекс “Фрумушика-Нова” в Одеській області, етнографічний комплекс “Українське село” у Київській області, Етнопоселення “Старий Хутір” і “Хутір Гоголя” у Полтавській області, комплекс “Дикий хутір” у Черкаській області – підібрати варіант можна під будь-які запити та можливості [7].

Слід відзначити, що екотуризм як дуже специфічна форма є частиною широкого поняття природного туризму, або можна сказати, що екотуризм описує діяльність у сфері туризму, базовану на природі. Найбільш очевидною характеристикою екотуризму є те, що він орієнтується на природні особливості певного регіону (табл. 2).

Європейський досвід розвитку екотуризму дозволяє стверджувати, що екотуризм також можна розвивати через креативну економіку, покладаючись на передовий досвід і покращуючи якість людських ресурсів. Інша стратегія, яку можна застосувати для підтримки екологічної стійкості в районах екотуризму, полягає в зонуванні або картографуванні за допомогою ГІС, щоб не порушувати баланс екологічних функцій [14]. При цьому участь громади необхідна для досягнення

відносин між природною стійкістю та економічними вигодами.

Державна політика світових країн у сфері екотуризму істотно відрізняється. Яскравим прикладом стануть Канада, Бразилія і Фінляндія, в державних органах яких створено окремі департаменти або консультативні ради з екотуризму при

відповідних міністерствах. Уряди таких країн, як Коста-Ріка, Намібія та Австралія, включили розвиток екотуризму до пріоритетних напрямів розвитку своїх країн. У Німеччині та Туреччині з державних бюджетів виділяються значні кошти на розвиток цієї галузі [6].

Таблиця 1

Приклади ризиків від туристичної діяльності для навколишнього природного середовища

Елемент природного середовища	Приклади ризиків від туристичної діяльності
Екосистеми	Будівництво місць розміщення, центрів для відвідувачів, інфраструктури та інші послуги мають прямий вплив на навколишнє середовище, починаючи від видалення рослинності, впливу на дренаж тощо. Усі види туристичної діяльності можуть суттєво змінити середовище проживання диких тварин (маршрути подорожей, мисливські угіддя, місця розведення тощо).
Ґрунти	На певних добре використовуваних ділянках може спостерігатися ущільнення ґрунту. Також відбувається ерозія ґрунту.
Рослинність	Транспортування може мати прямий негативний вплив на навколишнє середовище (наприклад, видалення рослинності). Частота пожеж може змінюватися через туристів.
Вода	Підвищені вимоги до прісної води. Утилізація стічних вод або сміття в річках та озерах спричиняють забруднення водою.
Повітря	Моторизований транспорт може спричинити забруднення через викиди.
Дика природа	Полювання та рибальство можуть змінити динаміку популяції. Впливи відбуваються на комах і дрібних безхребетних. Звикання до людей може спричинити зміну поведінки диких тварин.

Таблиця 2

Відмінності між масовим туризмом та екотуризмом

Характеристика масового туризму	Характеристика екотуризму
Великі групи відвідувачів	Невеликі групи відвідувачів
Міський	Сільський
Загальна туристична маркетингова діяльність	Екомаркетингова діяльність
Середні ціни для цілей ринку проникнення	Висока ціна з метою фільтрації ринку
Вплив на природне середовище	Незначний вплив на природне середовище
Розширені можливості керування	Обмежені можливості керування
Управління на основі макроекономічних принципів	Управління на основі локальних економічних принципів
Анонімні відносини між відвідувачами та місцева спільнота	Персоналізовані стосунки між відвідувачами та місцева громада
Загальні цілі розвитку	Цілі місцевого розвитку
Поведінково-орієнтоване дозвілля/розваги, супротивники навчальним та навчальним діям	Лояльність у процесі навчання та виховання відповідної поведінки до природного середовища
Інтенсивний розвиток об'єктів туризму	Зниження розвитку об'єктів туризму

Напрями державної політики стратегічного розвитку екологічного туризму в Україні

Напря́м	Характеристика
Розробка стратегічного планування розвитку екотуризму на державному рівні	<ul style="list-style-type: none"> ✓ активізація міжнародного співробітництва на основі застосування транскордонних методів для збалансованого управління екосистемами з можливістю спрощення візового режиму; ✓ формування стратегії розвитку екологічного туризму на засадах збалансованого розвитку у розрізі напрямів державної політики з урахуванням соціо-еколого-економічних чинників впливу
Розподіл економічного і соціального ефектів від екотуристичної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ реалізація екотуристичних проєктів та ініціатив на некомерційних засадах в умовах завершення адміністративно-територіальної реформи в країні; ✓ орієнтація та розвиток сфери екологічного туризму в напрямі збалансування інтересів із суміжними галузями економіки
Розвиток інформаційного середовища	<ul style="list-style-type: none"> ✓ формування та розвиток системи інформаційного забезпечення ✓ з фінансування, організації та управління у сфері надання екотуристичних послуг; ✓ проведення відповідних інформаційних компаній

Джерело: [13-14].

Напрями державної політики стратегічного розвитку екотуризму в Україні представлені у таблиці 3 та передбачають створення відповідних інфраструктурних, економічних та соціальних передумов для підтримки екотуризму в умовах завершення адміністративно-територіальної реформи.

З огляду на геополітичні чинники та внутрішні стратегії розвитку позиції країн щодо впровадження екологічного туризму істотно відрізняються. Проте зауважимо, що розвиток екологічного туризму є невід’ємним складником природоохоронної діяльності певної території. Тобто охоронні території приваблюють туристів, а завдання туристичної сфери – забезпечити їх якісне та доступне обслуговування [6]. Однією з перших розглядати стратегію розвитку екологічного туризму як основу для державних програм почала Болгарія. Використання цього досвіду в розробленні стратегічних планів розвитку екотуризму значно підвищить ефективність реалізації екологічних заходів і в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Екотуризм є підкомпонентом сфери сталого туризму. Потенціал екотуризму, що сприймається як ефективний інструмент для сталого розвитку, є основною причиною, чому країни, що розвиваються, зараз приймають його та включають у свої стратегії економічного розвитку на державному рівні. Екотуризм як альтернативний вид туризму передбачає відвідування природних територій з метою навчання, навчання або здійснення діяльності, яка є екологічно чистою,

тобто це туризм, базований на досвіді природи, що забезпечує економічний і соціальний розвиток місцевих громад. Він зосереджений насамперед на досвіді та пізнанні природи, її ландшафту, флори, фауни та їх середовища проживання, а також культурних артефактів місцевості. Симбіотичний і складний зв’язок між навколишнім середовищем і туристичною діяльністю можливий, коли цю філософію можна перевести у відповідну державну політику, ретельне планування та практичну реалізацію на конкретних територіях.

Ретельно сплановані та керовані об’єкти екотуризму, особливо якщо вони базуються на сільських територіях та включають місцеву участь, здатні забезпечити прямі вигоди, що можуть компенсувати тиск інших менш стійких видів діяльності, які використовують природні та культурні ресурси. Екологічний туризм, природні ресурси, культурна спадщина, сільський спосіб життя та інтегрований туризм є видом місцевої економічної діяльності.

Екотуризм допомагає у розвитку громади, надаючи місцевій громаді альтернативне джерело засобів до існування, яке є більш стійким. Його метою є збереження ресурсів, особливо біологічного різноманіття, та підтримка сталого використання ресурсів, що приносить мандрівникам екологічний досвід, зберігає екологічне середовище та отримує економічну вигоду. Екотуризм допомагає залучати місцеву громаду до збереження екології та біорізноманіття території, що натомість забезпечує економічні стимули для місцевої громади.

Європейський досвід засвідчує, що екотуризм сприяє: збереженню біорізноманіття; підтримує добробут місцевого населення; передбачає відповідальні дії з боку туриста та індустрії туризму; сприяє розвитку малого та середнього туристичного бізнесу; вимагає мінімального споживання природних ресурсів; наголошує на місцевій участі. Врахування закордонного досвіду державної політики підтримки екотуризму як в екологічному, так і в економічному аспекті надасть можливість забезпечити збалансований розвиток екотуризму в Україні та сприятиме забезпеченню охорони навколишнього природного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
2. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Агафонова Л. Г., Агафонова О. Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посібник. К. : Знання України, 2002. – 358 с.
4. Туристична фірма “Супутник”. Архівні документи 2010-2020 рр.
5. Виноградська А. Стратегія готельного бізнесу в Україні. *Бізнес-інформ*. 2016. No 9-10. С. 122-127.
6. Закон України “Про туризм”: офіц. вид. / Верховна Рада України. К. : Парлам. вид-во, 2011. 32 с.
7. Матеріали Міжнародної туристичної конференції “Туризм. Restart”.
8. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія / ІРД НАН України. Львів, 1997. 98 с.
9. Всесвітня туристична організація. Матеріали та документи, 2020 р.
10. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм : учебник ; пер. с англ. 4 изд. ЮНИТИ, 2015. 1071 с. URL: <http://elibrary.ru/ebook/Kotler-marketing-tourism.pdf>.
11. Всеукраїнська асоціація туристичних операторів (ВАТО). URL: <https://uata.com.ua>.
12. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Вид-во ННБК “АТБ”, 2018. 527 с.
13. Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Actual Problems of Economics*. 2016. No 3(177). Pp. 66-72.
14. Kyrylov Y., Hranovska V., Boiko V., Kwilinski A., Boiko L. International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine’s Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*. 2020. 13(12), 303.

Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine’s Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*. 2020. 13(12), 303.

REFERENCES

1. Kontseptsiiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorial'noi orhanizatsii vlady v Ukraini, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
2. Zakon Ukrainy Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Ahafonova, L. H. and Ahafonova, O. Ye. (2002), Turyzm, hotel'nyj ta restorannyj biznes: Tsinoutvorennia, konkurentsiia, derzhavne rehuliuвання : navch. posibnyk, Znannia Ukrainy, K., 358 s.
4. Turystychna firma “Suputnyk”. Arkhivni dokumenty 2010-2020 rr.
5. Vynohrads'ka A. (2016), Stratehiia hotel'noho biznesu v Ukraini, *Biznes-inform*, No 9-10, s. 122-127.
6. Zakon Ukrainy “Pro turyzm” : stanom na 15 veresnia 1995 r. : ofits. vyd. (2011), Verkhovna Rada Ukrainy, Parlam. vyd-vo, K., 32 s. – (Zakony Ukrainy).
7. Materialy Mizhnarodnoi turystychnoi konferentsii “Turyzm. Restart”.
8. Matsola, V. I. (1997), Rekreatsijnno-turystychnyj kompleks Ukrainy : monohrafiia, IRD NAN Ukrainy, L'viv, 98 s.
9. Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia. Materialy ta dokumenty, 2020 r.
10. Kotler F., Bouen Dzh. and Mejkenz Dzh. (2015), Marketynh. Hostepryymstvo. Turyzm : uchebnyk ; per. s anhl., 4 nd ed, YuNYTY, 1071 s., available at: <http://elibrary.ru/ebook/Kotler-marketing-tourism.pdf>.
11. Bseukrains'ka asotsiatsiia turystychnykh operatoriv (VATO), available at: <https://uata.com.ua>.
12. Lupak, R. L. (2018), Derzhavna polityka importozamischennia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorytety ta instrumenty realizatsii : monohrafiia, Vyd-vo NNVK “ATB”, L'viv, 527 s.
13. Gryshova, I. Y. Mityay, O. V. and Kuzhel, V. V. (2016), Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets, *Actual Problems of Economics*, No 3(177), pp. 66-72.
14. Kyrylov, Y. Hranovska, V. Boiko, V. Kwilinski, A. and Boiko, L. (2020). “International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine’s Integration into the Global Tourism Industry”, *Journal of Risk and Financial Management*, vol. 13(12), 303.

Стаття надійшла до редакції 19 жовтня 2022 року